

HERBERT VORGRIMLER: ÚJ TEOLÓGIAI SZÓTÁR

Ahogy a gótikus székesegyház bejárata magára vonja az ember tekintetét, és a benti látványra felkészíti a belépőt, ugyanúgy szembeötlő az *Új teológiai szótár* borítója. A képen egy gótikus templom főhajóját látjuk a hatalmas rozettával, üvegablakokkal, izomzatszerű kőpillérekkel és boltozatokkal. Csakhogy nem a templomba betérő szokásos perspektívájából, hanem alulról, a padlóról nyílegyenesen felfelé tekintve. Első pillantásra nem is ismerhető fel a látvány, csak fokozatosan jövünk rá, mit ábrázol a kép. Vajon azt akarja érzékelteni, hogy manapság a teológiának szinte nyakát szegve kell fölfelé tekintenie? Talán azt sugallja, hogy aki ide betér, felüti e könyvet, ilyen szokatlan perspektíva vonzásába kerül? A gótika építészete diadalmas pedagógiával vezette fölfelé és az oltár felé az ember tekintetét: végigfuttatta az oszlopokon, megfürdette az üvegablakok pompájában, és a színek ragyogásával telítve tovalendítette a boltozatra, majd onnan a szentélyre és az oltárra irányította, melynek szárnyai közrefogták az isteni jelenlétet. A nagy utat bejártnézés itt megállapodott, átadta helyét a távolabbra hatoló imának. Könyvünk borítóján a tekintetet lezárja a mennyezet, nem vezet tovább: nincs oltár. A zárt látvány fogásba ejti a szemet. A kép tanúsága szerint a hit manapság inkább valami szokatlan és hirtelen mozdulat: nem időzhet el a világban, nem a világ látványára épül szervesen, hanem egyetlen ugrással szökik fel a padlóról, nem bonyolódva bele a világba és nem gazdagodva látványától így ütődik neki a föléje tornyosuló boltozatnak, mely mögött az „Isten”-nek nevezett enigma rejtezik — talán és láthatatlanul. Vajon csak ilyen szesz és erőteljes mozdulat formájában lehetséges manapság a hit? Mint elszánt felfelé nézés, a földhöz tapadó átmenet nélküli vertikálitása?

Belépve a könyvbe az első két szócikk folytatja ezt a nyaktörő perspektívát: Ábrahám — Abszolútum. A kövezet, a padló, a kiindulás, az elrugaszkodás — és a végpont, az abszolútum, amibe beleütközik az emberi gondolkodás. Ez persze már a szavak esetleges alakjának játéka, de micsoda játék: Ábrahám az ember, a cselekvő és elszánt hit — és a végpont, a láthatatlan abszolútum! Teológia és filozófia, az európai ember világának kettős orgonapontja.

Az első oldal két címszava együttes szimbóluma lehetne a kereszténység római katolikus

formulájának. Erre a formulára mindig is az átfogó szintézis volt jellemző. Teológiai oldalról magába építette az Ószövetséget (Ábrahám), de megbecsülte az emberi gondolkodás filozófiai teljesítményét is, és önazonosságának megfogalmazásához nem csupán igénybe vette, hanem művelte is (abszolútum). Ez a tág értelemben vett katolicitás jelenik meg a szótárban. Olvasója nem csupán a dogmatika és a bibliikum fogalmaival ismerkedhet meg, de azokkal a veretes filozófiai kifejezésekkel is, amelyek méltóságuk csorbulása nélkül szolgálják a teológiai igazság emberi nyelven és módon való megfogalmazását. A látványos felütés után szorgalmasan sorjáznak a szótárban ennek a gazdag hagyománynak az elemei Ábrahámától a zsinatig. Hosszú évszázadok során épült ropant katedrális a teológia. A kereszténység fogalmi épülete rajzolódik ki a szótárban: a nélkülözhetetlen támpillérek (ideológia, intézmény, irgalmasság, recepció, transzcendencia stb.), az oszlopként szolgáló törzsfogalmak (eszkatológia, krisztológia, menny stb.), az épületet fényvel megtöltő üvegablakok (Mária, hit, szeretet), és természetesen a hatalmas rózsablak: Isten, Jézus Krisztus. És az oltár? Az oltárt az erre kész olvasó építheti fel saját magában...

Az *Új teológiai szótár* előzménye a szerzőnek rendtársával, Karl Rahnerrel immár egy emberöltővel ezelőtt, 1961-ben kiadott és 15 évvel később átdolgozott munkája, amely Nyíri Tamás teológiai gondozásában, Endreffy Zoltán fordításában 1980-ban magyarul is megjelent. A két mű között jelentős különbség tapasztalható. Az *Új teológia szótár* bővebb terjedelme folytán természetesen gazdagabb, és szélesebb olvasóközönseget céloz meg. A szócikkek kifejtése kevésbé elvont, levetette a rahneri súlyosságot, a meghatározások nem a transzcendentális teológia reflexiók magasából görögnek alá az olvasóhoz, hanem óvatosan és barátságosan szólítják meg. A recenzens hálásan elismeri, hogy a Rahner-féle szigorú és veretes fogalmazást a Nyíri Tamás teológiai-filozófiai előadásain hallott avatott interpretáció tette az ő és a mai középkorú teológus nemzedék számára érthetővé, befogadhatóvá, sőt intellektuális mértékké. Ha sajnálja is a transzcendentális reflexió jelenlétének visszaszorulását, elismeri az analitikus építkezés jogosságát, amely kifogástalan érthetőséget eredményez. Örömet csak az zavarja némileg, hogy a szerző olyankor is felülírta a korábbi megfogalmazást, amikor annak ereje szembeötlő. A

csoda szócikk például a rahneri megfogalmazásban a bachi fúga szigorával és világosságával építkezik, és egyetlen hatalmas mondatban képes átfogni a csoda tudományos, filozófiai-teológiai és egzisztenciális dimenzióját. Ha részekre szedjük, magának a gondolatnak a tartalma sérül. Rahner azt érzékelt(e), hogy a csoda, minden természettudományos aprólékosság és empirikus kényeskedés mellett a hit *monumentális* fenoménje, melynek lényegét egyetlen mondatban kell megragadni, majd a lényeg szinte ünnepélyes felmutatása után neki lehet állni a részletezésnek. Verset sem elemzéssel kezd olvasni az ember, hanem a felkavaró olvasás után fog neki az elemzésnek, ha szükséges.

Számos szócikknél megfigyelhető a törekvés az ökumenikus párbeszédre a keresztény felekezetek és a zsidóság vonatkozásában. E tekintetben merésznek mondható, nem minden ízében kiegyensúlyozott megfogalmazásokkal találkozhatunk. Például a *kánon* szócikkben: „A zsidósággal folytatott párbeszédben sürgető követelmény (...) az, hogy vessünk véget annak, hogy az Újsz. felől értelmezzük az Ósz.-et, és adjuk fel az ígélet-beteljesedés sémát, mintha ti. a názáreti Jézusban teljesednének be az Írás ígéretei.” Sajátos kérdés, mert vajon mitől lenne a keresztény keresztény, ha nem annak az öröme az erejéből, hogy a názáreti Jézusban beteljesedtek az ószövetségi ígérek, s éppen ezért az Újszövetség horizontjában tárul fel az Ószövetség teljes értelme, a *sensus plenior* — legalábbis a keresztény hívő számára. Nincs akadály a szerző ajánlása szerinti eljárásnak sem, csak éppen azt judaizmusnak hívják. Ekkor viszont a zsidóság nem a keresztényekkel, hanem önmagával folytat párbeszédet.

Értékes jellemzője a szótárnak, hogy a szerző a teológiai fogalmak kifejtésébe igyekszik bevinni a modern humán- és társadalomtudományok kérdéseit, a diszkusszió jelenlegi állását, a kutatás eredményeit (például kritikai elmélet, kritikai racionalizmus). Ilyenformán a teológiát behelyezi a mai szellemi reflexió áramába. Nem lezárt ismereteket közöl a szóban forgó területekről; eljárásával inkább a hiteles teológiai gondolkodásnak a mindenkori kortudattal szembeni érzékenységét igazolja.

Már olyan hosszú ideje élünk a bibliai létértelmezés világában, hogy vélhetnénk: akár el is feledkezhetünk róla, feledékenységünk se dönti romba, mert a tőle való eltávolodás is a bibliai létértelmezéshez képest az, ami: a kereszténység *poszt-ja*, posztkeresztény. Ki sajnálkozik, ki ujjong azon, hogy kereszténység utáni korban élünk. A jelenkor tárgyilagos értékelésére törek-

vő kritikus szerint a keresztényeken áll, hogy a poszt-kereszténynek nevezett kort olyanná alakítsák, ahol a kereszténység bibliai értelemben jelszerűen *posztol*. Az *Új teológiai szótár* saját műfajában és kritikusan olvasva — amit maga a szerző kíván olvasójától — segítő és hűséges őrt álló. (Ford. Mártonffy Marcell et al.; *Göncöl Kiadó*, Budapest, 2006)

GÁSPÁR CSABA LÁSZLÓ

JEAN LECLERCQ: CLAIRVAUX-I SZENT BERNÁT

Vitathatatlan tény, hogy a halála után két évtizeddel szentté avatott Bernát (1090–1153) kora egyik legmeghatározóbb személyisége volt, akinek élete és munkássága hosszan hatott a kereszténység történetében. A tömör és lényegre törő — ám helyell-közzel vitatható és kissé hagiografikus benyomást keltő — életrajzban tulajdonképpen a bernáti életmű legjobb ismerője jeleníti meg őt, gyakorlatilag születésétől haláláig.

Bernát gyermekora alig ismert, mivel ő maga soha nem beszélt róla. Tudjuk, hogy egy gazdag burgundi nemes családban született, majd egy kanonoki iskolában tanult. 1112-ben a szerzetesi életformát választotta, és belépett az 1098-ban alapított Cîteaux kolostorába. 1115-ben már ő maga alapított apátságot (Clairvaux), és elkezdett munkálkodni, hogy újítási elképzeléseit (például elszakadás a világi dolgoktól) megfogalmazza, és gyakorlatba ültesse. Miközben fontos szerepet játszott a ciszteri rend kiskristályosodásában, irodalmi munkásságának köszönhetően az elképzelései és gondolatai terjedni kezdtek a kereszténységben. Munkásságának csúcspontján (1130–1138) figyelme főképpen a franciaországi történésekre irányult. Neki köszönhető az 1128-as Troyes-i zsinaton elismert Templomosok rendi szabályzata (*Ad militēs Templi*). A későbbiekben befolyása és tekintélye folyamatosan növekedett. Ekkor keveredett teológiai vitába Petrus Abelardusszal (1079–1142), akit 1140-ben sikerült is elítéltetnie a Sens-i zsinattal, és állást foglalt a katarok ellen is. A szerző ebben a késői munkásságnak (1139–1148) szentelt részben tárgyalja — nagyon röviden — Bernát viszonyát a zsidósággal, illetve kitér a második keresztény hadjáratra is, amelyet Bernát a cisztercita III. Jenő pápa kérésére hirdetett meg 1146. március 31-én, Vézelay-ben.

Élete utolsó éveiben Bernát sokat írt és sokat utazott. Szinte tudatosan készült a halálra, és rendezte szellemi hagyatékát: „Gondosan, szóról szóra, betűről betűre dolgozta át fő műveit. Befejezte beszédeinek átdolgozott és kijavított